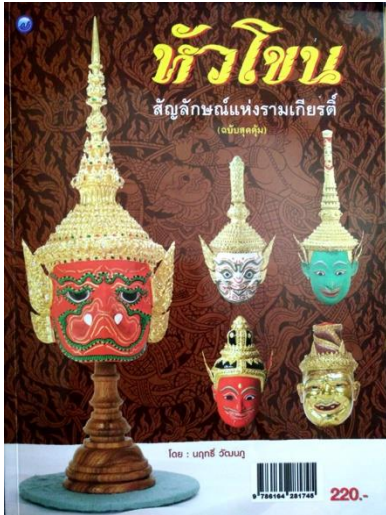

บทวิจารณ์หนังสือ(Book Review)

จิราภรณ์ หนูสวัสดิ์*
Jiraporn Noosawas

นฤทธิ วัฒนภู. (2561). หัวโขน สัญลักษณ์แห่งรามเกียรติ์
(ฉบับสุดคุ้ม). กรุงเทพฯ: วาดศิลป์. จำนวน 144 หน้า.
ISBN 978-616-428-174-5

เมื่อวาระการออกของวารสารสาธิตนครบกำหนดอีกครั้ง ผู้ดูแลวารสารจึงติดต่อมาที่ข้าพเจ้าเพื่อขอความอนุเคราะห์ให้เขียนบทปริทัศน์หนังสือให้อีกครั้งเช่นกัน.....แล้วก็ก็เป็นอีกครั้งที่ข้าพเจ้ารู้สึกอึดอัด.....ไม่ใช่เพราะไม่ยอมเขียน.....แต่เป็นเพราะยังไม่มีหนังสือเล่มที่สะดุดใจ อีกทั้งช่วงนี้ทางสาขาวิชาที่ข้าพเจ้าสังกัดมีงานบริการวิชาการสู่ชุมชน โดยต้องลงสำรวจชุมชนเพื่อรวบรวมข้อมูลท้องถิ่นที่เป็นอัตลักษณ์ของชุมชนบางไผ่ (หมู่บ้านลาว) ซึ่งเป็นชุมชนข้างมหาวิทยาลัย แล้วนำมาสังเคราะห์ให้ได้สารสนเทศที่เข้าถึงและเข้าใจได้ง่าย โดยจัดทำเป็นพิพิธภัณฑ์เล็กๆ ภายในชุมชน....และด้วยความช่วยเหลือของสำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา ที่กรุณาช่วยคัดเลือกหนังสือที่เกี่ยวข้องกับแหล่งสารสนเทศสำคัญของหมู่บ้านลาวซึ่งหนึ่งในนั้นคือเรื่องเกี่ยวกับ “หัวโขน”.... ทำให้ข้าพเจ้าได้พบกับ “หนังสือเล่มนี้” จึงขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้ด้วย

“หนังสือหัวโขน สัญลักษณ์แห่งรามเกียรติ์” เล่มนี้ สะดุดตาของข้าพเจ้าด้วยรูปลักษณ์ที่สวยงาม พิมพ์เป็นภาพสีบนกระดาษอาร์ตเคลือบมันตลอดทั้งเล่ม ภาพหัวโขนต่าง ๆ ภายในเล่มผู้เขียนได้ถ่ายจากหัวโขนของสถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ กระทรวงวัฒนธรรม ภาพที่ได้คมชัด เก็บรายละเอียดอย่างปราณีต จำนวน 144 หน้า ในราคา 220 บาท ถือว่าคุ้มมาก ๆ เข้าใจเลยว่าทำไมจึงเป็น “ฉบับสุดคุ้ม”

หัวโขนเป็นงานศิลปกรรมไทยแขนงหนึ่ง ใช้ประกอบการแสดงโขนโดยเฉพาะเรื่องรามเกียรติ์ หัวโขนที่ผู้แสดงสวมทำให้ผู้ชมทราบว่าเป็นตัวละครใดในเรื่อง ทำให้สามารถสื่อความตามเรื่องราวได้อย่างชัดเจน ในอดีตคนไทยนิยมชมการแสดงโขนส่งผลให้มีการสร้างสรรค์หัวโขนขึ้นมา จึงก่อเกิดช่างฝีมือทางด้านนี้เพื่อทำเป็นอาชีพ แต่ในปัจจุบันความนิยมชมการแสดงโขนน้อยลง ทำให้ช่างฝีมือแขนงนี้ลดน้อยลงไปด้วย ซึ่งทำให้องค์ความรู้และภูมิปัญญาต่าง ๆ เสื่อมสูญไป เนื่องจากไร้ผู้สืบทอด จึงนับเป็นเรื่องที่น่าเสียดายยิ่ง แต่เมื่อปีที่แล้วก็มีเรื่องที่น่ายินดีและน่าภาคภูมิใจของคนไทยที่องค์กรระดับโลกเห็นความสำคัญของโขนไทย โดยยูเนสโกประกาศรับรอง "โขนไทย" เป็นมรดกโลกที่จับต้องไม่ได้แล้ว (2561) ทั้งนี้ ภายหลังจากโขนไทยได้รับการประกาศขึ้นบัญชีเป็นทางการแล้ว กระทรวงวัฒนธรรมก็มีการจัดทำแผนงานและกิจกรรมเพื่อเฉลิมฉลองโขนตลอดปี

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำสาขาวิชาบรรณารักษศาสตร์และสารสนเทศศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา

2561-2562 อาทิ 1. จัดแสดงโขนรอบพิเศษ ตอน “พิเภกสวามีภักดิ์” วันที่ 3-4 ธันวาคม 2561 ที่ศูนย์วัฒนธรรมแห่งประเทศไทย 2. จัดสร้างภาพยนตร์แอนิเมชันรามเกียรติ์ ตอน รามาวตาร เพื่อฉายในโรงภาพยนตร์ทั่วประเทศ และเผยแพร่องค์ความรู้ในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การสาธิตงานช่างฝีมือโขน สาธิตการแสดงโขน การเสวนาความรู้คุณค่าของโขน จัดพิมพ์หนังสือองค์ความรู้เกี่ยวกับโขนฉบับเยาวชน สารคดีโขน คลังข้อมูลโขนในรูปแบบดิจิทัล 3. จัดกิจกรรมสร้างความภาคภูมิใจด้วยการยกย่องเชิดชูเกียรติให้แก่บุคคลองค์กรผู้ทำคุณประโยชน์ต่อวงการโขน 4. จัดงานมหกรรมการแสดงโขน ทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ 9 ดังนั้นหนังสือเล่มนี้จึงเข้ามาถูกจังหวะเวลาที่ถูกต้องที่จะทำให้คนไทยได้เรียนรู้และสืบสานวัฒนธรรมล้ำค่าอันนี้ไว้

เมื่อพิจารณาถึงผู้เขียนหนังสือเล่มนี้พบว่า จบการศึกษาด้านศิลปกรรม (เกียรตินิยมอันดับ 1) ภาควิชาศิลปะประจำชาติ และมีประวัติการทำงานที่เกี่ยวข้องกับงานด้านหัวโขนเป็นจำนวนมาก จนได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นผู้มีทักษะฝีมือโดดเด่นในงานศิลปะและหัตถกรรม จากศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพระหว่างประเทศ พ.ศ.2550 จึงนับได้ว่าหนังสือเล่มนี้ได้ถูกถ่ายทอดโดยผู้เชี่ยวชาญด้านนี้จริง ๆ โดยผู้เขียนมีความหวังว่าหนังสือนี้จะ เป็นประโยชน์ต่อคนไทย เพื่อศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับงานช่างศิลปกรรมแขนงนี้ เพื่อสืบต่อภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ขึ้น จนก่อตัวเป็นอัตลักษณ์ของชาติไทย และส่งต่อไปยังคนรุ่นหลังได้รับรู้และชื่นชม

เมื่อพิจารณาภายในหนังสือเล่มนี้พบว่า ประกอบด้วย 3 บท ดังนี้

บทที่ 1 รามเกียรติ์ : วรรณกรรมและศิลปกรรม :

*รามาณะ: ต้นกำเนิดแห่งรามเกียรติ์...*ผู้เขียนได้อธิบายถึงต้นกำเนิดของรามเกียรติ์ในประเทศไทย สรุปได้ว่า รามเกียรติ์เป็นวรรณกรรมที่รู้จักกันอย่างแพร่หลายในประเทศไทย มีรูปแบบเป็นบทละคร นิทาน ร้อยแก้ว ร้อยกรอง และปรับปรุงจนกลายเป็นศิลปะการแสดงที่เรารู้จักกันดี คือ “โขน” สำหรับแหล่งที่มาของวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ในประเทศไทยนั้น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสันนิษฐานว่าน่าจะ มีที่มาจากการผสมผสานเรื่องราวจากรวม 3 แหล่ง คือ 1. รามาณะฉบับสันสกฤต (ฉบับองค니라ชา) 2. วิชาปุราณะ และ 3. หนุมานนาฏกะ วรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ของไทยมีหลายฉบับ เช่น บทละคร รามเกียรติ์สมัยกรุงศรีอยุธยา บทละครรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี บทละคร รามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ บทละครรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาล ที่ 2 บทโขนของกรมศิลปากรปรับปรุงใหม่ เป็นต้น

*จากรวมวรรณกรรมสู่งานศิลปกรรมไทย...*ผู้เขียนได้นำเสนองานศิลปกรรม (ประติมากรรม จิตรกรรม และประณีตศิลป์) ที่ได้รับอิทธิพลจากรวมวรรณกรรมเรื่องรามเกียรติ์ ซึ่งส่วนใหญ่จะปรากฏอยู่ตามสถานที่สำคัญๆ ได้แก่ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เป็นต้น และหนึ่งในงานศิลปกรรมนั้นก็คือ “หัวโขน” ผู้เขียนได้อธิบายถึงความสำคัญของหัวโขนในด้านการแสดง ด้านความเชื่อและพิธีกรรม ด้านอาชีพ และด้านตัวแทนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมนอกจากนั้นผู้เขียนได้อธิบายถึงการจัดหมวดหมู่ของหัวโขนออกเป็น ประเภทต่างๆ ดังนี้ 1. หัวโขนประเภทเทพเจ้าและพระราชา 2. หัวโขนประเภทพระ 3. หัวโขนประเภทยักษ์ 4. หัวโขนประเภทลิง 5. หัวโขนประเภทเบ็ดเตล็ด สำหรับตัวนางนั้นไม่ปรากฏว่ามีการสร้างหัวโขนไว้ใช้ เหมือนกับประเภทอื่น ๆ เวลาแสดงจะสวมเครื่องศรารมณ์เท่านั้น เพื่อเปิดหน้าให้เห็นความงามของผู้แสดง นั้นเอง

ภาพที่ 1 หัวโขนประเภทต่างๆ
ที่มา: นฤทธิ วัฒนฤ (2561)

บทที่ 2 ส่วนประกอบของหัวโขน:

ในบทนี้ผู้เขียนกล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับ “ลักษณะหน้าตา ลักษณะเครื่องสวมศีรษะและลวดลายจอนหูของหัวโขน” โดยแยกส่วนประกอบออกเป็นส่วนต่างๆ จากหัวโขนแต่ละประเภท ดังนี้หัวโขนประเภทเทพเจ้าและพระฤาษี (กล่าวเฉพาะเศียรครุ) หัวโขนประเภทพระ (มนุษย์) หัวโขนประเภทยักษ์หัวโขนประเภทลิง และหัวโขนประเภทเบ็ดเตล็ด

จะขอยกตัวอย่างส่วนประกอบของหัวโขนประเภทยักษ์ โดยสรุปดังนี้

1. ลักษณะหน้าตา...ลักษณะหน้าตาของหัวโขนประเภทยักษ์มีหลายรูปแบบ ที่ต้องสร้างสรรค์รูปแบบมากมายเพื่อความสะดวกในการแบ่งแยกตัวละครได้ชัดเจน เนื่องจากมีตัวละครจำนวนมาก การพิจารณาลักษณะหน้าตาจะใช้รูปแบบตาและปากในการแบ่งแยก ซึ่งแบ่งออกเป็นรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้
1.1 ตาโพล่ง ปากแฉะ (บางแห่งเรียกสลับกันเป็นปากแฉะ ตาโพล่ง) 1.2 ตาโพล่ง ปากขบ 1.3 ตาจระเข้ ปากแฉะ 1.4 ตาจระเข้ ปากขบ 1.5 ตาโพล่ง ปากขบ จมูกและหูเป็นมนุษย์ 1.6 ตาจระเข้ ปากเหมือนนก 1.7 ตาจระเข้ ปากขบ จมูกเป็นวงช้าง

2. ลักษณะเครื่องสวมศีรษะ...ซึ่งแบ่งออกเป็นรูปแบบต่างๆ ดังนี้ 2.1 มงกุฎยอดชัย 2.2 มงกุฎยอดน้ำเต้า 2.3 มงกุฎยอดนก 2.4 มงกุฎยอดหางไก่ 2.5 มงกุฎยอดสามกลีบ 2.6 มงกุฎยอดสะบัด (ยอดเดินหนหรือชฎามนุษย์) 2.7 มงกุฎยอดจีบ 2.8 มงกุฎยอดนาค 2.9 มงกุฎยอดกาบไฟ 2.10 กะบังหน้าหรือกรอบพักตร์

3. ลวดลายจอนหู...จะเป็นลวดลายกนกเชื่อมติดกับทับจอนที่ต่อเนื่องลงมาจากมงกุฎ ปิดบังใบหูยักษ์ไว้ ส่วนด้านล่างจะปรากฏกนกหรือต่างหูเป็นลวดลายไทยที่นำมาร้อยเรียงต่อกัน

บทที่ 3 พินิจหัวโขน เล่าเรื่องรามเกียรติ์:

ในบทนี้ผู้เขียนนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับวรรณกรรมรามเกียรติ์ โดยเล่าเรื่องราวของตัวละครแต่ละตัวผ่านหัวโขน สำหรับการนำเสนอตัวละครแต่ละตัว ผู้เขียนได้คัดเลือกจากตัวละครที่มีบทบาทและฐานะสำคัญในรามเกียรติ์มาเป็นตัวอย่งให้ศึกษา โดยลำดับรายชื่อตัวละครตามประเภทของหัวโขนและจัดเรียงลำดับตามพยัญชนะ ดังนี้

1. เล่าเรื่องตัวละครรามเกียรติ์จากหัวโขนประเภทเทพเจ้า เช่น ตัวละครพระเกตุ (เทพเจ้าแห่งสิริมงคล) พระคเณศ (เทพเจ้าแห่งสรรพศาสตร์ทั้งปวง) พระจันทร (เทพเจ้าผู้ให้แสงสว่างในเวลากลางคืน) พระนารายณ์ (เทพเจ้าผู้ทำลายความชั่ว) เป็นต้น
2. เล่าเรื่องตัวละครรามเกียรติ์จากหัวโขนประเภทพระ เช่น ตัวละครพระพรต (น้องชายต่างแม่ผู้รักดี) พระราม (มนุษย์สองมือผู้เฉลียวฉลาด) พระลักษมณ์ (น้องชายคู่ใจพระราม) เป็นต้น
3. เล่าเรื่องตัวละครรามเกียรติ์จากหัวโขนประเภทยักษ์ เช่น ตัวละครกากนาสูร (พระญาติชั้นนายของเจ้ากรุงหงา) กุเปริน (เจ้าของบุษบภิเษ) กุมภกรรณ (พญายักษ์ผู้ทรงคุณธรรม) เป็นต้น
4. เล่าเรื่องตัวละครรามเกียรติ์จากหัวโขนประเภทลิง เช่น ตัวละครกุ่มิตัน (พระเกตุอวตาร) เกยูร (วิรุฬหกอวตาร) โกมุท (เสนาวานรฝ่ายซ้าย) เป็นต้น
5. เล่าเรื่องตัวละครรามเกียรติ์จากหัวโขนประเภทเบ็ดเตล็ด เช่น ตัวละครเขนลิง (วานรชั้นไพร่) กวางทอง (พญายักษ์แปลง) ครุฑ (พญานกผู้สถิตบนวิมานนิมพลี) เป็นต้น

ข้าพเจ้าคิดว่าหนังสือนี้เหมาะสำหรับผู้ที่สนใจจะศึกษาเรื่องหัวโขน โดยไม่จำเป็นต้องมีความรู้หรือเชี่ยวชาญเรื่องหัวโขนมาก่อน เพราะผู้เขียนนำเสนอเนื้อหาอย่างเป็นลำดับจาก....ต้นกำเนิดของรามเกียรติ์สู่วรรณกรรมและงานศิลปกรรมไทย ที่เรียกว่า “หัวโขน” ต่อด้วยการอธิบายส่วนประกอบของหัวโขน และเล่าเรื่องราวของตัวละครแต่ละตัวผ่านหัวโขน..... เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้โดยง่าย และเรื่องราวยังเกี่ยวร้อยกันอย่างลงตัว ถึงแม้หัวโขนจะมีมากมายตามตัวละครของเรื่องก็ตาม แต่การนำเสนอโดยยึดตาม....การจัดหมวดหมู่ของหัวโขนออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้ 1. หัวโขนประเภทเทพเจ้าและพระฤาษี 2. หัวโขนประเภทพระ 3. หัวโขนประเภทยักษ์ 4. หัวโขนประเภทลิง 5. หัวโขนประเภทเบ็ดเตล็ด....ก็ทำให้ผู้อ่านทำความเข้าใจได้ง่าย และยังสามารถค้นหาหัวโขนที่ต้องการศึกษาเฉพาะตัวละครแต่ละประเภทก็สะดวก อีกทั้งผู้เขียนนำเสนอภาพหัวโขนประกอบการอธิบายตลอดทั้งเล่ม การที่ผู้อ่านได้เห็นภาพพร้อมคำอธิบายน่าจะทำให้เข้าใจได้ง่ายยิ่งขึ้นไปอีก ดังคำที่ว่า “ภาพหนึ่งภาพแทนตัวอักษรพันคำ” ผู้ศึกษาหนังสือเล่มนี้จะต้องมีความรู้เกี่ยวกับงานช่างศิลปกรรมแขนงนี้อย่างเต็มเปี่ยม เพื่อสืบต่อภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ขึ้น จนก่อตัวเป็นอัตลักษณ์ของชาติไทย และส่งต่อไปยังคนรุ่นหลังได้รับรู้และชื่นชมตามความประสงค์ของผู้เขียนอย่างแน่นอน

บรรณานุกรม

นฤทธิ วัฒนภู. (2561). หัวโขน สัญลักษณ์แห่งรามเกียรติ์ (ฉบับสุดคุ้ม). กรุงเทพฯ: วาดศิลป์.
ยูเนสโกประกาศรับรอง "โขนไทย" เป็นมรดกโลกที่จับต้องไม่ได้แล้ว. (2561, 29 พฤศจิกายน).

โพสต์ทูเดย์. สืบค้น 17 พฤษภาคม 2562, จาก <https://www.posttoday.com/world/572383>